

Л. Чень, к. арх.

Національний університет «Львівська політехніка»

Ключові слова: архітектурно-мистецьке вирішення монастирських споруд, оздоблення храмів, фасади, інтер'єр, вівтарі, іконостас.

Стаття присвячена вивченню архітектоніки василіанських монастирських будівель. У процесі аналізу з'ясовано особливості архітектурно-мистецького вирішення василіанських монастирських комплексів та їх споруд в Україні. Визначено їх місце в розвитку архітектури і мистецтва України XVII-XIX ст.

Постановка проблеми. Український народ має свою духовну спадщину, яку залишили йому попередні покоління. Василіанські монастирі належать до об'єктів з власною логікою архітектурно-мистецького вирішення, без яких не можна розглядати архітектуру України загалом. У них відображено поєднання українських традицій з передовими для того часу західноєвропейськими архітектурними тенденціями.

Василіанські монастирські комплекси й ансамблі XVII-XIX ст., що збереглися на українських землях, вражають своїм архітектурно-мистецьким вирішенням, що зумовлює зацікавлення не лише українських, а й зарубіжних дослідників пам'яток архітектури. Зовнішнє та внутрішнє оздоблення монастирських храмів та їх споруд становить важливий аспект архітектурно-художнього образу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про оздоблення василіанських монастирських комплексів та окремих їх споруд знаходимо чимало наукових публікацій. В останніх дослідженнях В.Вуйцика [1-6], Г.Логвина [7], В.Лесика [8], В.Вечерського [9], С.Безсонова [10] зосереджується увага на стилістичних та архітектурно-мистецьких сторонах окремих монастирів чи їх споруд. Однак загальної характеристики архітектурно-мистецького вирішення василіанських монастирських комплексів та їх споруд досі немає.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – виявити особливості архітектурно-мистецького вирішення василіанських монастирських комплексів і показати їх місце в історії архітектури України XVII-XIX ст.

Виклад основного матеріалу. У мурованому церковному будівництві XVII-XIX ст. вирізняється група василіанських монастирських споруд зі своїм архітектурно-мистецьким вирішенням. Розвиток будівництва василіанських монастирів припадає на період бароко, коли в Європі цей стиль запанував у різних галузях мистецтва. Кожна країна мала власні національно-регіональні риси цього стилю, що визначало його неповторну багатоваріантність у світовому мистецтві. Українським монастирським спорудам зазначеної доби властиві величавість пропорцій та пишна декоративність. Українські митці, використовуючи архітектурні традиції, де пластика гармонійно поєднувалася зі структурою, створювали величні споруди, що вражають довершеністю архітектурних форм.

Характерною особливістю архітектоніки василіанських споруд є застосування в оздобленні численних скульптур, барельєфів, декоративних ваз, балюстрад, пілястр, колон та інших декоративних елементів. У монастирських спорудах переважала загальноєвропейська стилістика.

Високомистецьким втіленням барокового прагнення до пишності та гармонійності форм є Святоюрський ансамбль у Львові (рис. 1). Основним архітектонічним елементом св. Юра є репрезентативне бароко. На його тлі кинута мережка рококової орнаментики, з якою поєднується класичне оформлення портиків рококової у своїй основі митрополичої палати [11]. Усі ці стильові елементи сплетені органічно й логічно. Крізь рококову браму, оздоблену постатями святих, входимо на церковне подвір'я. Навпроти нас декоративна брама, оздоблена ажурними рококовими вазами. Ліворуч – корпус капітульних і монастирських будинків, стіни яких по вертикалі розчленовані рококовими пілястрами, завершуються фронтовим аттиком із гербовим щитом та еліптичною люкарною збоку. На штучній терасі, до якої підіймаємось парними сходами, оздобленими ажурною балюстрадою і вазами, розташований собор св. Юра.

Рис. 1. Собор св. Юра у Львові.

Храм виражений просторовим хрещатим об'ємом, утвореним високою навою і трансептом, а за рахунок кутових приміщень навколо середхрестя храму сприймається як тринавовий з видовженою частиною і бабинцем, середня нава якого найширша, а дві бокові вужчі. Декоративна пластика та монументальне малярство, синтезуючись, доповнюють і збагачують архітектуру храму. Поєднання традиційних рис із властивими для бароко плавно витягнутими поверхнями стін, архітектурним і скульптурним декором надають споруді особливої мистецької цінності. Замість традиційного іконостаса споруджено чотири колони, між якими влаштовано ажурно вирізьблені царські та дияконські ворота, репрезентативний вівтар з постатями первосвящеників Аарона і Мелхіседека роботи С. Фесінгера та величними композиціями „Христос Архиєрей”, „Розп'яття”, „Тайна вечеря”, написаними худ. Ю. Радивилівським. Шістнадцять образів празничків та овальні ікони пророків, виконані Л. Долинським, поєднали в собі традиції українського барокового малярства з прийомами тогочасного європейського мистецтва. Фасади декоровані пілястрами, увінчаними різьбленими композитними капітелями та карнизом витонченої пропорції з філігранним профілюванням. Верхня частина фасаду декорована бароковими кам'яними ліхтарями та балюстрадами. Головний (східний) фасад акцентований порталом, фланкованим постатями святих Атанасія та Лева, ажурно оздобленим балконом над входом, подвійними спареними пілястрами і завершується трапецієподібним фронтоном, увінчаним кам'яними ліхтарями та кінною скульптурою Юрія Зміборця.

Дзвіниця з бароковим завершенням зноситься над прилеглою триповерховою будівлею і є невід'ємним компонентом ансамблю. Строгий декор фасадів цих споруд не суперечить собору, а, навпаки, підкреслює домінуючу роль ансамблю.

До зразків розвинутого бароко належить монастирський ансамбль у Почаєві (рис. 2). Головний підхід до собору в Почаївському монастирі організовано аналогічно до Святоюрського ансамблю у Львові: з крутого підйому збоку, так що храм розкривається для огляду з двох боків. Успенський собор, побудований на високій терасі у стилі рококо, є просторовою домінантою монастирського ансамблю.

INCLUDEPICTURE "http://podorozh.info/./contents/img/0002/2212.jpg" * MERGEFORMATINET

Рис. 2. Почаївська лавра (фото М.Іващенко).

Тринавовий Успенський собор має купольну базилікальну схему побудови, що характерно було для західноєвропейських храмів. Головний фасад підкреслений двома високими кутовими вежами, повернутими під кутом 45° до поздовжньої осі споруди, що акцентує всефасадність собору і властиве українським церквам. У декоративному оздобленні храму відчужаються прийоми західного бароко, що проявляються в криволінійних обрисах фасадів і формах наріжних веж. Фасади храму оздоблені півколонами композитного ордеру, одинарними і спареними пілястрами, розкрепованими карнизами, декоративними вазами і ліпною орнаментикою рослинного характеру. Просторий і світлий інтер'єр храму, прикрашений настінним живописом, пишними золоченими вівтарями та іконостасом, вражає рідкісною гармонією розкриття глибинного і висотного простору та складністю візерунку арок.

Визнаною пам'яткою архітектури того часу є монастирський комплекс у Підгірцях (рис. 3). Монастир розташований у глибокій затишній улоговині, що поросла густим лісом. Монастирська церква св. Онуфрія, вирішена в бароковому стилі, дещо скромніша від згаданих храмів. Західний фасад має яскраве вирішення по вертикалі, оживлений горизонтальними розкрепованими карнизами та вертикалями спарених пілястр. У першому ярусі влаштовано три входи, де центральний вхід домінує за своїм вирішенням і оздобленням. Кожен із входів акцентований порталом, причому портали бокових входів оздоблені пілястрами, що завершуються карнизом. Другий ярус декорований балконом і симетрично розташованими нішами, завершений трикутним фронтоном із волютами, характерним для епохи бароко. Інтер'єр насичений бічними вівтарями, різьбленим амвоном зі скульптурою. Досить своєрідний, оригінальної форми іконостас храму, який виконаний за проектом (1754 р.) арх. П. Гіжицького у 1766–1767 рр. [12]. Іконостас є синтезом об'ємної скульптури і живопису, в якому немає царських воріт, замість яких – престіл з циборією, а по боках влаштовані отвори для дияконських воріт. Композиційно іконостас поділено на два яруси: нижній вміщує намісні ікони Христа і Богородиці та скульптурні зображення євангелістів, верхній – скульптури апостолів, згруповані навколо центрального образу Христа Пантократора. Групи святих мовби спілкуються між собою, залучаючи до співпережиття та діалогу присутніх у храмі. Іконостаси такого типу були характерними для василіанських монастирських храмів другої половини XVIII ст. Споруда келій, що примикає до храму, розчленована пілястрами, завершеними карнизом.

До пам'яток з яскраво вираженими рисами рококо належить василіанський монастирський комплекс у Бучачі з оригінальним композиційним вирішенням у вигляді ламаної лінії, витягнутої вздовж осі, перпендикулярної поздовжній осі храму (рис. 4). Хрестовоздвиженський храм у Бучачі, споруджений у 1765–1771 рр. [13], вирішений у стилі бароко. Розкриття внутрішнього простору спрямоване на вівтар. Стіни нави розділені високими арочними нішами з сюжетними розписами XVIII ст. [13], оформлені ліпними капітелями, стилізованими під композитний ордер, і антаблементом з карнизом досить високого виносу. В оздобленні фасадів застосовано розкреповку лопаток, пілястрів та антаблементів. Західний фасад, франкований двома п'ятиярусними вежами, що

зменшуються поярусно своїми гранованими об'ємами знизу вверх, створює враження динамічного руху вгору. Фронтальна площина фасаду виражена формою випукло-увігнутих ліній, що характерно для доби пізнього бароко. Фронтон східного фасаду завершується декоративною маківкою з хрестом. Бокові вітки фасаду декоровані спареними пілястрами, що переходять у карниз і завершуються трапецієподібними фронтонами.

[INCLUDEPICTURE "http://s50.radikal.ru/i130/0904/7e/f725eb36a398.jpg" *](http://s50.radikal.ru/i130/0904/7e/f725eb36a398.jpg)
[MERGEFORMATINET INCLUDEPICTURE "http://s50.radikal.ru/i130/0904/7e/f725eb36a398.jpg" *](http://s50.radikal.ru/i130/0904/7e/f725eb36a398.jpg)

[MERGEFORMATINET](http://s50.radikal.ru/i130/0904/7e/f725eb36a398.jpg)

Рис. 3. Інтер'єр церкви св. Онуфрія у Підгірцях.

Рис. 4. Монастир у Бучачі.

У василіанському сакральному будівництві варто відзначити оригінальний храм Різдва Богородиці (нині Покровський храм) у Піддубцях, споруджений у 1745-1762 рр. Покровський храм у Піддубцях кам'яний, в плані витягнутого хреста із заокругленими проміжками (прибудовами) між раменами хреста, що надають споруді ротондального вигляду, до якого прилягають із чотирьох боків парні вежі. Великий купол на чотирьох масивних стовпах разом із вісьмома декоративними баньками завершень веж створює оригінальну дев'ятиверху композицію. Зовнішній об'єм відрізняється сильною розчленованістю мас, над яким домінує характерний для Волині могутній центральний купол, який підкреслює центричність композиції. В інтер'єрі висотне розкриття внутрішнього простору підсилюється вертикальними смугами орнаментальних розписів і сильною профільовкою масивних пілонів.

До пам'яток, що поєднали риси бароко і класицизму, належить монастир св. Юрія в Червонограді (Христінополі), споруджений за проектом Й. Зельнера. Юріївський храм кам'яний, прямокутний у плані, складається з трьох об'ємів, над центральною частиною здіймається купол на низькому восьмигранному барабані, який опирається на чотири стовпи складної конфігурації. Багате оформлення інтер'єру, прекрасно різьблений іконостас надає пам'ятці мистецької естетичності та величності. Фасади розчленовані пілястрами тосканського ордеру. Головний фасад акцентований виступаючим ризалітом, увінчаним трикутним фронтоном і порталом входу. По боках ризаліту симетрично розміщені ніші екседри з трикутними сандриками. Завершує фасад атик, декорований кам'яними вазонами.

Другим монастирським храмом, де органічно поєднано бароко і класицизм, є монастирський комплекс у Крехові. Миколаївський храм споруджений 1721-1737 рр. на місці первісної дерев'яної церкви. Храм двокупольний, хрестовий у плані, має видовжену центральну наву з п'ятигранною апсидою і прилеглими з двох боків приміщеннями з вкороченим трансептом, прямокутним у плані, та притвором. Центральний об'єм завершується шоломоподібною банею на восьмигранному барабані зі світловим ліхтарем і декоративною маківкою. Аналогічним куполом без барабана перекрита вівтарна частина, бабинець – коробовим склепінням із розпалубками, бокові вітки – циліндричним склепінням. Інтер'єр храму розписаний фресками в 1776 р. [14]. Північний і південний фронтони декоровані глухою аркадою і трьома нішами. Стіни по кутах оздоблені спареними пілястрами тосканського ордеру, які підтримують антаблемент. Головний вхід акцентований порталом із бароковим фронтоном, в якому розміщене рельєфне зображення св. Миколая, виконане з каменю.

На особливу увагу заслуговує монастир Різдва в Жовкві (рис.5). Планування та архітектурно-просторове вирішення монастирського храму яскраво відображають принцип, коли всі елементи за своїм просторовим звучанням працюють на вираження композиційного центру, яким є перекрита куполом центральна нава храму. Фасади розчленовані пілястрами тосканського ордеру, увінчані антаблементом. Порівняно багате архітектурне вирішення бокових приділів, тридільне членування яких – арочні пройоми, об'єднані півциркульною аркою, добре освітлюють галереї, влаштовані з середини на невисоких колонах, що значно збагачує їх інтер'єри. Кутові частини бокових приділів підкреслені спареними пілястрами та невеликими фронтонами уступчастої форми, мотив пілястр завершується поясом і карнизом, що охоплюють всі частини храму, чітко виявляючи монументальність нижньої його частини. Круглий барабан центрального купола почленований широкими лопатками, завершений карнизом криволінійної форми. Цей мотив збагачений декоративними вежами, що мають також куполоподібне завершення з хрестом. Усе це передає не тільки монументальність, а й гру барокових форм та їх силуетів. Початок цієї гри створює західний фасад, який завершується високим півциркульною форми бароковим фронтоном, тимпан якого прикрашає панно початку ХХ ст.

Висновки. Після аналізу стилістичних вирішень василіанських монастирських комплексів виявлено еволюцію їх художнього образу. Встановлено, що в зовнішньому оздобленні василіанських монастирських споруд застосовуються численні скульптури, барельєфи, декоративні вази, балюстради, пілястри, колони та інші декоративні елементи. У внутрішньому оздобленні використовується декоративна різьба, яка органічно поєднується з малярством. Інтер'єри храмів насичені різьбленими вівтарями, іконостасами з барельєфами чи скульптурами святих. Василіанські монастирі посідали важливе місце в розвитку архітектури та мистецтва України і були створені не лише для цільового призначення, а й естетичного впливу на людину.

Рис. 5. Монастир в Жовкві.

Бібліографічний список

1. Вуйцик В. Дерманський монастир-фортеця / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 292-298.
2. Вуйцик В. Василіанський монастир у Христинополі та архітектор Йоган Кельнер / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 228-237.
3. Вуйцик В. Архикатедра Святого Юра у Львові / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 20-21.
4. Вуйцик В. Монастир св. Онуфрія у Львові / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 52.
5. Вуйцик В. Монастир св. Миколи ЧСВВ у Крехові / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 200-211.
6. Вуйцик В. Монастир Святого Миколи у Струсові / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 242-243.
7. Логвин Г. Н. По Україні / Г. Н. Логвин. – К., 1968. – С. 207-301.
8. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – С. 144.
9. Вечерський В. Архітектурний устрій українських монастирів доби Гетьманщини (середина XVII-

- ХУІІІ ст.) / В. Вечерський // Студії мистецтвознавчі. – К. : ІМФЕ, 2003. – С. 62-67.
10. Безсонов С. В. Архитектура Западной Украины / С. В. Безсонов. – М., 1946. – С. 41-92.
 11. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – К. : Либідь, 1994 – С. 525.
 12. Вуйцик В. У вирі форм та ліній бароко / В. Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 307-311.
 13. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР . Т. 4. – К. : Будівельник, 1986. – С. 53-54.
 14. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Т. 3. – К. : Будівельник 1985. – С. 86.

Чень Л. Особенности художественного решения василианских монастырей

Статья посвящена изучению архитектоники василианских монастырских зданий. В процессе анализа определены особенности архитектурно-художественного решения василианских монастырских комплексов и их сооружений в Украине. Определено их место в развитии архитектуры и искусства Украины XVII-XIX вв.

Ключевые слова: архитектурно-художественное решение монастырских сооружений, отделки храмов, фасады, интерьер, алтари, иконостас.

Chen L. Features of artistic decision vasilianskikh monasteries

The article is devoted the study of architectonics of vasilianskikh of monasterial buildings. In the process of analysis found out features architectonically artistic decision of vasilianskikh of monasterial complexes and bands of XVII-XIX of item, in Ukraine. Their place is rotined in development of architecture of Ukraine of the noted days.

Key words: architectonically artistic decision of monasterial buildings, finishing of temples, facades, interior, altars, iconostasis.